

DŽEVAD GOLOŠ
Mostar, Bosna i Hercegovina

KNJIŽEVNI RAD ḤASANA IBN NAŠŪḤA IBN FAYRŪZA - PRILOG BIOGRAFIJI

Sažetak

Hasan ibn Našūḥ ibn Fayrūz jedan je od najplodnijih bosanskohercegovačkih autora iz oblasti islamskog prava-fiqha. O njegovm životu ne znamo mnogo, osim da je bio učen, da je negdje obnašao najvjerovatnije dužnost muftije i kadije, te da je djelovao van prostora Bosne i Hercegovine. Ovaj autor je iza sebe ostavio 14 djela. Jedan broj njegovih djela bilo je nepoznato velikom broju naših historičara. U ovom istraživanju rukopisne građe pronašao sam još nekoliko Ibn Našūḥovih djela koja do sada našim historičarima i orijentalistima nisu bila poznata. Radi se tačnije o tri rukopisa, od kojih su dva iz oblasti islamskog prava, i oba su autografi. U ovom radu dao sam poseban osvrt na ta dva djela; *Mağma' al-mağhabayn* i *Ğam' al-mağāhib*. Posebno privlači pažnju prvo djelo, a to je zato što je autor, koji je inače hanefijskog mezheba, kako bi pojasnio razliku između hanefija i šafija, uzeo i protumačio djelo iz šafijskog mezheba. U drugom djelu autor je u komentaru spominjao mišljenja sve četiri pravne škole, tako da možemo kazati da je on jedini autor ovih prostora koji je pisao iz oblasti komparativnog fikha, tj. o sva četiri mezheba.

Ključne riječi: *Duvno, Ḥasan ibn Našūḥ, islamsko pravo, mezhebi, muftija, kadija.*

Ovi prostori dali su veliki broj autora koji su pisali na orijentalnim jezicima, a posebno na arapskom. Većina tih djela još uvijek su u formi rukopisa. O većini autora i njihovim djelima znamo na osnovu naših historičara, koji su ulagali velike napore iščitavajući rukopise kako bi nas upoznali sa životima autora i njihovim djelima. Međutim, o jednom broju njih još uvijek ne znamo dovoljno i ne ostaje nam ništa osim da istražujemo rukopisnu građu naših i svjetskih biblioteka kako bismo naučnu i kulturnu javnost upoznali sa mnogim našim autorima i njihovim djelima. U autore o kojima se kod nas dosad znalo veoma malo, kao i nekim njihovim djelima, spada i Ḥasan ibn Našūḥ, porijeklom iz Duvna. Ovaj autor iza sebe je ostavio, shodno onome do čega smo mogli doći, 14 djela. Većina ih je iz oblasti islamskog prava (fiqha) i zato s punim pravom možemo reći da je možda jedan od najplodnijih pisaca ovih prostora kad je u pitanju ova nauka. Preciznije rečeno, od svih naših autora koji su pisali djela iz oblasti fikha on je jedini koji je napisao komentar na

djelaučenjaka nekog drugog mezheba, a ne hanefijskog i, također, jedini je naš autor koji je pisao iz oblasti komparativnog fikha, tj. o sva četiri mezheba.

Spisateljska djelatnost bosanskohercegovačkih autora iz oblasti fikha

Prije nego što počem govoriti o ovom autoru, zbog važnosti tematike kratko ću se osvrnuti na radove bosanskohercegovačkih autora iz oblasti fikha. Ovdje prije svega podrazumijevam klasična djela iz fikha, napisana kao samostalna djela ili komentari samostalnih djela drugih autora, u kojima su u većini slučajeva obrađena sva fikhiska poglavlja. Kad je u pitanju ovakva vrsta djela, poznato nam je da su naši autori napisali dva:

- 1) *Anfa' al-dalā'il li-taḥsīn šuwar al-masā'il*, koje je napisao Aḥmad ibn Muḥammad al-Mostārī kao komentar djela *Al-Qudūrī* ili *Muḥtaṣar al-Qudūrī* iz hanefijske pravne nauke, koje je napisao Aḥmad b. Muḥammad b. Aḥmad b. Ġa'far b. Ḥamdān al-Baġdādī al-Qudūrī, živio 362/972. - 428/1037. godine. Ovaj komentar je autograf i jedini je sačuvani primjerak koji se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.¹ Kasim Dobrača za njega kaže da je raritet i zaista je tako.
- 2) *Al-Farā'id fī ḥall al-masā'il wa al-qawā'id*, koje je napisao Muṣṭafā ibn Bālī-zāde² kao komentar djela *Kanz al-daqa'iq*, iz hanefijske pravne nauke, čiji je autor Hafīzuddīn Abū Barakāt 'Abdullah b. Ahmad b. Mahmud al-Nasafī umro 710/1310. godine.

Biografija

O ovom autoru kod nas se dosad znalo veoma malo. Jedan broj naših historičara spomenuo ga je u biografijama autora s ovih prostora koji su pisali na orijentalnim jezicima, međutim, skoro bez ikakvih podataka vezanih za njega. Bašagić ga nikako ne spominje, a Handžić ga je spomenuo i samo jedno njegovo djelo, *Tarġīḥ al-bayyināt*.³ Hazim Šabanović naveo je tri njegova

1 Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, Starješinstvo Islamske zajednice za SR Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1979, II, 966.

2 Postoji više primjeraka ovog djela, od kojih su i oni u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine (br. 312) i biblioteci Sulejmaniji u Istanbulu (br. 515). Bosansko porijeklo autora navedenog komentara utvrdio je Haso Popara. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci nalazi se sedam primjeraka rukopisa komentara ovoga djela. Haso Popara: *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. Svezak IX. London - Sarajevo 1422/2001, 5521. Osman Lavić: *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. Svezak X i XIV. London - Sarajevo 1423/2002 i 1426/2005, 5893, 5903/1, 5906/1, ٧/٦١٣٢ i XIV ٨٠٤٥/2, 8079/7.

3 Mehmed Handžić, *Ġawhar al-asnā*, Heġr, Kairo, str. 72.

djela: *Tarğīḥ al-bayyināt*, *Al-masā'il al-muḥammasa* i *Mağma' al-ğawāhir*.⁴ Muhamed Ždralović navodi tri njegova djela: *Tarğīḥ al-bayyināt*, *Mağma' al-farā'iz* i *Mağma' al-ğawāhir* (jedan primjerak na arapskom, a jedan na turskom). Mustafa Ćeman navodi ista djela kao i Ždralović, s tim što još i djelo *Al-masā'il al-muḥammasa*.⁵ Spomenuo ga je i dr. Omer Nakičević, kao i tri njegova djela: *Tarğīḥ al-bayyināt*, *Arba'ūna ḥadīṭan* i *Mağma' al-farā'iz*.⁶ Ahmed Mehmedović navodi sljedeća njegova djela: *Tarğīḥ al-bayyināt*, *Mağma' al-ğawāhir*, *Al-masā'il al-muḥammasa*, *Mağma' al-farā'iz*, *Mağma' al-laṭā'if* i *Arba'ūna ḥadīṭan*.⁷ Osman Lavić obradio je u Katalozima rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke njegove tri poslanice: *Mağma' umūr al-īmān*, *Risāla fī al-ṣalā* i *Risāla fī al-mas'ala al-muta'alliqa bi al-ṭamaniyya*.⁸ Najviše podataka o radu i djelu navedenog autora nalazi se u Katalozima rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke.⁹ Od stranih historičara spomenuo ga je Bağdādī i samo jedno njegovo djelo, *Mağma' al-maḍhabayn fī al-ḥilāfiyyāt bayna al-ḥanafīyya wa al-šāfi'iyya*.¹⁰

Jedino što znamo o životu ovog autora jest da mu je ime Hasan, ocu Našūh, a djedu Fayrūz, da je bio Bošnjak i da je rođen u Duvnu. Ne zna se je li nauke učio u Bosni ili negdje drugo. Ako ih je učio u Bosni, onda to sigurno nije bilo u Duvnu, jer u Duvnu nije bilo medresa.¹¹ Također, ni u jednom svom djelu nije napisao gdje je završio s pisanjem djela, u Bosni ili negdje drugo. Lahko možemo zaključiti da je bio veliki i poznati učenjak u mjestu gdje je živio. To vidimo iz uvoda u djelo *Mağma' al-maḍhabayn*, gdje spominje da je grupa studenata od njega zatražila da napiše komentar na *Muḥtaṣar* Abū Šuğā'a, što nam zasigurno govori da je bio poznat po učenosti u svom vre-

4 Hazim Šabanović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, "Svjetlost", Sarajevo, 1973, str. 210, 211.

5 Mustafa Ćeman, *Bibliografija bošnjačke književnosti*, "Sebil", Zagreb, 1994, br. biografija: 12, 102, 104, 201, 220, 527.

6 Omer Nakičević, "Rukopisna djela bosanskohercegovačkih pisaca i mislilaca na orijentalnim jezicima koja se čuvaju u biblioteci Sulejmaniji u Istanbulu", *Analizirajući Husrev-begove biblioteke*, br. 7-8, Sarajevo, 1982, str. 233, 234.

7 Ahmed Mehmedović, *Leksikon naše uleme*, rukopis, 427, 428. Iskreno se zahvaljujem autoru na ustupljenim informacijama iz djela koje je u pripremi za štampu.

8 Osman Lavić: *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. Svezak XVII, London-Sarajevo, 1431/2010, 9521/1, 9521/4 i 9521/5.

9 U Katalozima Gazi Husrev-begove biblioteke: II, IX, XVI i XVII navodi se ukupno jedanaest djela, s tim što se neka djela nalaze u više primjeraka rukopisa.

10 Ismā'il al-Bağdādī, *Īdāḥ al-maknūn fī al-dayl 'alā kaṣf al-zunūn*, Dār ihyā al-turāt, Bejrut, bez godine izdanja, 4/436.

11 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, "Sarajevo Publishing", 1998, 3/127, 129.

menu, jer se inače to od njega ne bi tražilo. Također je velika vjerovatnoća da nije živio na našim prostorima. Ono na osnovu čega možemo pretpostaviti da nije živio na ovim prostorima jest uvod gore spomenutog djela, a u kome se navodi da se od njega traži da napiše komentar na djelo iz “šafijskog mezheba”. To jasno ukazuje na to da je djelovao, jedan dio života ili cijeli, u sredini u kojoj žive sljedbenici šafijskog mezheba. To mjesto ne može biti u Bosni niti većini područja današnje Turske. Velika je mogućnost da je živio na području Šama (današnje Sirije) ili Egipta, a moja pretpostavka je da je to bilo područje Šama iz razloga koji ću navesti kasnije. Također je velika vjerovatnoća da je u mjestu gdje je živio vršio dužnost kadije ili muftije, jer poznato je da su učenjaci ovih prostora vršili dužnosti kadija i muftija daleko od svoje domovine. Nadam se da ćemo u budućnosti otkriti više pojedinosti o ličnosti Ḥasana ibn Naṣūḥa.

Jedan broj naših historičara spomenuo je mogućnost da je Ḥasan ibn Naṣūḥ identičan sa Hasan-ef. Livnjakom, sarajevskim muftijom. Ovaj drugi živio je oko polovine 16. stoljeća i na položaj muftije došao je 1612. Sabrao je fetve u zbirku koju je nazvao *Mağma‘ fatāwā*, a koju je naš historičar Sejfudin Kemura vidio kod novopazarskog muftije Tefvik-efendije.¹² Ako uzmemo u obzir da su i jedan i drugi živjeli u isto vrijeme, mogli bismo pretpostaviti da se radi o istoj osobi. Također, Ibn Naṣūḥ je naslove većine svojih djela počeo riječju *Mağma‘ (zbornik)*, baš kao što je i u naslovu fetvi sarajevskog muftije. Međutim, jedan od razloga zbog kojeg bismo mogli zaključiti da se ipak ne radi o istoj osobi jest da je Ibn Naṣūḥ pisanje nekih svojih djela završio 1679, skoro 70 godina nakon dolaska Hasan-ef. Livnjaka na položaj muftije.

Iz gore navedenog lahko možemo vidjeti da je jedan broj djela Ḥasana ibn Naṣūḥa bio nepoznat velikom broju naših historičara ili, tačnije rečeno, bilo je nepoznato da je on autor tih djela. U svom istraživanju rukopisne građe s ciljem pronalaska podataka o našim autorima i njihovim djelima pronašao sam još nekoliko Ibn Naṣūḥovih djela koja našim historičarima i orijentalistima nisu bila poznata.

Radi se o tri djela, od kojih su dva autografi. To su *Ğāmi‘ al-maḏāhib* (autograf) *Mağma‘ al-maḏhabayn* (autograf), *Al-Ilhām al-ilāhiyya*.

Djela

- 1) *Ğāmi‘ al-maḏāhib limā fīhi min ihtilāf al-maḏāhib* možda najobimnije djelo koje je napisao. Ono je komentar na djelo *‘Uyūn al-maḏāhib*, koje je napisao Qawām al-Dīn al-Kākī. Jedan primjerak djela nalazi se u biblioteci “Fejzullah-efendi” pod brojevima 767 i 768. Rukopis djela je u dva toma; prvi ima 385, a drugi 341 listova, računajući listove prije samog

12 Dr Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973, str. 205.

početka djela i na njegovom kraju. Pisano je rukom autora. Prvi svezak završio je 1086. h. g. (1675), a drugi 1089. h. g. (1678).

Mağma 'al-mağhabayn fī al-ḥilāfiyyāt bayna al-ḥanaḥfiyya wa al-šāfi' iyya. Djelo ima 1 tom, 141 list, računajući listove prije samog početka i nakon kraja djela. Autor je završio s pisanjem ovog djela u srijedu prije ikindije 11. Džumade-l-ulāa 1079. h.g (16. oktobar 1668). Rukopis se nalazi u biblioteci "Velijjuddin-efendi" u Istanbulu (Veliyyüddin Efendi kütüphanesi)¹³, bez broja. Dva primjerka ovog djela nalaze se u naučnoistraživačkom institutu Centar „Kralj Fejsal“ za istraživanja i islamske studije (Markaz al-malik Faysal li al-buhuṭ ve al-dirāsāt al-islamiyyah/King Faisal Center for Research and Islamic Studies) Saudijska Arabija, pod brojevima 1338 i 06343.¹⁴

2) *Tarğīḥ al-bayyināt 'inda tu'āriḍ al-barāhīn wa al-bayyināt.* Jedan primjerak djela nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, u zbirci pod brojem 1480.¹⁵ Pet primjeraka nalazi se u biblioteci Sulejmaniji u Istanbulu¹⁶. Primjerak ovog djela nalazio se i u Orijentalnom institutu u Sarajevu, ali je u ratu izgorio.¹⁷

3) *Arba'ūna ḥadīṭan (40 hadisa).* Jedan primjerak ovog djela nalazi se u naučno-istraživačkom institutu Centar „Kralj Fejsal“ za istraživanja i islamske studije (Markaz al-malik Faysal li al-buhuṭ ve al-dirāsāt al-islamiyyah/King Faisal Center for Research and Islamic Studies) Saudijska Arabija, pod brojem 7644. Primjerak ovog djela se, također, nalazi u biblioteci Sulejmaniji u Istanbulu, broj 93/1.¹⁸

4) *Al-Ilhām al-ilāhiyya fī mi'rāğ ḥayr al-bariyya.* Primjerak ovog rukopisa nalazi se u biblioteci u Princetonu, Sjedinjene Američke Države, (broj 2302).¹⁹

5) *Al-Masā'il al-muḥammasa.* Kratka rasprava o pet pravnih pitanja napisana je na tri lista. Dva primjerka ove kratke poslanice nalaze se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, u zbirci pod brojem 1260, i u zbirci pod brojem 9521.²⁰

13 Knjižni fond biblioteke "Velijjuddin-efendi" u Istanbulu/Veliyyüddin Efendi kütüphanesi, brojao je 3431 rukopisa, i trenutno se nalazi u sklopu Beyazit Devlet Kütüphanesi. Vidi: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=430042>

14 Katalog rukopisa pod nazivom *Ḥazāna al-turāt*, Institut "Kralj Fejsal", Rijad, bez godine izdanja, 10/282, br. 9369, s napomenom da se primjerak pod brojem 06343 vodi pod naslovom *Muḥtaṣar fī al-fiqh*.

15 Kasim Dobrača, *Katalog II*, 1480/3. Rukopis ovoga djela nalazi se i u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine (br. 461).

16 Omer Nakičević, *Rukopisna djela*, str. 234.

17 Muhamed Ždralović, *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, "Svjetlost", Sarajevo, 1988, 2/161.

18 Omer Nakičević, *Rukopisna djela*, str. 233.

19 *Ḥazāna at-turāt*, 120/795, br. 123873.

20 Kasim Dobrača, *Katalog II*, 1260/3, Osman Lavić, *Katalog XVII 9521/2*.

- 6) *Mağma‘ al-ğawāhir*, na turskom jeziku. Jedan primjerak ovog djela nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u zbirci pod brojem 9690.²¹ Jedan primjerak ovog rukopisa nalazi se u Institutu “Ğumua‘h al-māğid li al-taqafeti ve al-turāt”/Juma Al Majid Center for Culture and Heritage, Ujedinjeni Arapski Emirati, (br. 303338). Jedan primjerak ovog djela nalazio se u Orijentalnom institutu u Sarajevu, ali je izgorio.²²
- 7) *Mağma‘ al-ğawāhir*, na arapskom jeziku. Jedan primjerak ovog djela nalazio se u Orijentalnom institutu u Sarajevu, ali je izgorio.²³ Djelo je po naslovu isto kao i prethodnō, osim što je prethodnō napisano na turskom, a ovo na arapskom. Iz spomenutog vidimo da je autor jedno djelo napisao na dva jezika.
- 8) *Mağma‘ al-laṭā‘if*. Ovo djelo sadrži nekoliko poslanica: *Arba‘ūna ḥadīṭan*, zatim komentar na djelo *Vasijjet* od Ebu Hanife i Poslanicu o pokajanju i traženju oprostā od Allaha (djelo je podijeljeno na tri poglavlja i zaključak). U Gazi Husrev-begovoj biblioteci nalaze se dva primjerka ovog djela, pod brojem 4481/2,²⁴ i brojem 9101/3.²⁵
- 9) *Hikāya ġarība fī ḥaqq mağḥab Ebī Ḥanīfa*. Kratka poslanica u kojoj pisac govori o jednom događaju. Primjerak ovog djela nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem 9521/3.²⁶
- 10) *Mağma‘ al-farā‘id*. Primjerak ovog djela nalazi se u biblioteci Sulejmaniji u Istanbulu (br. 101/2).²⁷ Također, nalazi se i u Arhivu HAZU-a u Zagrebu (br. 1265). Ovaj primjerak prepisan je u Stocu.²⁸
- 11) *Mağma‘ umūr al-īmān*, kraće djelo o islamskom vjerovanju, na arapskom jeziku. U pisanju djela autor se koristio hadiskim zbirkama Buharije i Muslima. Primjerak ovog djela nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem 9521/1.²⁹

21 Osman Lavić, Katalog XVII 9690/1.

22 Muhamed Ždralović, *Prepisivači*, 2/190.

23 Isto, 2/294.

24 Haso Popara, Zejnil Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. Svezak VII. London - Sarajevo 1420/2000, 4481/2.

25 Haso Popara, , *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. Svezak XVI, London - Sarajevo 1429/2008, 9100/3.

26 Osman Lavić, Katalog XVII, 9521/3.

27 Omer Nakićević, *Rukopisna djela*, str. 233, 234.

28 Muhamed Ždralović, *Prepisivači*, 2/169. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u zbirci 5672/13 nalazi se Rasprava o diobi nasljedstva za koju se kaže da se „pretpostavlja da bi autor ove rasprave mogao biti naš autor Hasan b. Nesuh, što je malo vjerovatno ...“, Haso Popara, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. Svezak IX, London - Sarajevo 1422/2001, 5672/13.

29 Osman Lavić, Katalog XVII, 9521/1.

- 12) *Risāla fī aṣ-ṣalā*, kraća rasprava o islamskom vjerovanju sa posebnim osvrtom na posljedice zanemarivanja obavezne molitve (namaza), na arapskom jeziku. Primjerak ovog djela nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem 9521/4.³⁰
- 13) *Risāla fī al-mas'ala al-muta'alliqa bi al-ṭamaniyya*, traktat u kome autor obrađuje osam fikhskih pitanja u vezi obavljanja dobrovoljnog namaza (nafila), na arapskom jeziku. Primjerak ovog djela nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem 9521/5.³¹

Poseban osvrt na djela *Mağma' al-mağhabayn* i *Ğam' al-mağāhib*

- 1) *Mağma' al-mağhabayn fī al-hilāfiyyāt bayna al-ḥanafīyya wa aṣ-ṣāfi'īyya*
Za ovo djelo možemo slobodno reći da je raritet među svim djelima naših autora koji su pisali na arapskom jeziku, a razloga za to ima više. Prvo, ovo djelo ustvari je komentar na djelo iz šafijskog mezheba, a nije nam poznato da je ijedan naš autor pisao iz oblasti fikha sa stanovišta nekog drugog mezheba, osim hanefijskog. Drugo, autor nije bio šafijskog mezheba, pa da je iz tog razloga napisao komentar, nego je bio poznati pravnik hanefijskog mezheba, ali zbog popularnosti djela koje je prokomentirao i zato što je htio usporediti i pokazati sličnosti, odnosno razlike između ova dva mezheba, napisao je spomenuto djelo. Treće, skoro je nepoznato u historiji da pravnik jednog mezheba napiše komentar na djelo iz drugog mezheba, kako bi napravio poređenje između tih mezheba. Kao što sam već spomenuo, samo pisanje komentara na djelo iz šafijskog mezheba možda može biti razlog za pretpostavku da Hasan ibn Naṣūḥ nije živio na našim prostorima, niti prostorima današnje Turske, nego na prostorima gdje je bilo sljedbenika šafijskog mezheba, a to može biti Šam (današnja Sirija) ili Egipat. Ako bih sebi davao pravo na pretpostavku, onda bih dao prednost Šamu. Razlog tome je što je spomenuto djelo bilo posebno poznato i zastupljeno među šafijama Šama. Djelo koje je prokomentirao Hasan ibn Naṣūḥ zove se *Muḥtaṣar Ebī Šuğā'* i smatra se jednim od osnovnih djela šafijskog mezheba. Djelo je napisao poznati šafijski učenjak Aḥmad ibn Ḥusayn ibn Aḥmad al-Aṣfahānī, Abū-Šuğā', rođen 533. h. g. (1138), a umro 593. h. g. (1197). Napisao je nekoliko djela iz šafijskog fikha. Njegovo najpoznatije djelo jest ovo o kojem govorimo. Njegov pravi naziv je *Al-Ğāya wa al-taqrīb*, a poznat je kao *Muḥtaṣar Ebī Šuğā'*.³² Napisano je više komentara na ovo djelo, a pretočeno je i u stihove da bi se moglo lakše učiti napamet. U stihove ga je pretočilo više šafijskih pravnika, a najpoznatiji

30 Osman Lavić, Katalog XVII, 9521/5.

31 Osman Lavić, Katalog XVII, 9521/5.

32 Al-Subkī, *Ṭabaqāt al-ṣāfi'īyya al-kubrā*, Heğr, Kairo, 6/15.

među njima jest imam Imriti (ili Amriti – oba načina su ispravna, a s kesrom je poznatije). Svoje stihovano djelo nazvao je *Nihāya at-tadrīb*, a ima 1115 stihova. Ovo djelo učilo se napamet, posebno među šafijskim pravnicima u Damasku. Naš savremenik, uvaženi šejh Kurejm Radžih, šejh svih karija Šama, inače šafijskog mezheba, jedan je od onih koji napamet znaju ovo djelo. Naučio ga je još u ranoj mladosti.

Za ovo djelo slobodno možemo reći da spada u vrstu djela koja se u fikhu nazivaju *kutub al-ḥilāf* (djela razilaženja). U njih spadaju sva djela u kojima se spominju razilaženja među islamskim pravnicima, svejedno da li se radi o razilaženju dvojice pravnika, dva mezheba ili više njih. Oba djela Ḥasana ibn Našūḥa o kojima govorimo mogu se svesti pod ovu vrstu. Međutim, ono na što ovdje želim skrenuti pažnju jesu djela u kojima se spominje razilaženje isključivo između hanefija i šafija. O tome je napisano više djela, npr. *Ṭarīqa al-ḥilāf bayna al-šāfiʿiyya wa al-ḥanafīyya* (napisao Ḥasan ibn Muḥammad al-Marwazī), *Al-Kāmil fī al-ḥilāf bayna al-šāfiʿiyya wa al-ḥanafīyya* (napisao Ibn-Šabbāḡ), zatim *Ad-Durra al-muḍīyya fīmā waqaʿa fīhi al-ḥilāf bayna al-šāfiʿiyya wa al-ḥanafīyya* (napisao imamu-l-haremejn Al-Ġuwaynī), *Al-Ḥilāfiyyāt* od imama Bayhaqīja, zatim *At-Taḡrīd* poznatog hanefijskog pravnika, imama Qudūrīja (pisca poznatog *Muḥtašara*) i druga.³³ Djelo našeg autora, *Maḡmaʿ al-maḍhabayn*, pored toga što je klasično fikhsko djelo, spada i u djela ove vrste.

Opis rukopisa

- *Primjerak čuvan u Institutu "Kralj Fejsal" u Rijadu – Markaz al-malik Faysal li al-buhuṭ ve al-dirāsāt al-islamiyyah*

Napisan je neshom na 150 listova, ne računajući nekoliko listova s početka i kraja. Svaki list ima 2 stranice (osim posljednjeg, koji je napisan na samo jednoj), a svaka stranica ima 19 redova. Na prvom listu nalazi se nekoliko bilješki i sadržaj. Na listovima na početku ili kraju nije napisano ko je vlasnik knjige niti gdje je autor napisao djelo. Na kraju djela autor je naveo da je knjiga autograf,³⁴ te napisao datum kad je završio s pisanjem: 11. Džumade-l-ulāa 1079. h. g. (16. 10. 1668). Ovaj primjerak je potpun, tj. nema manjkavosti ni oštećenja. Na više mjesta nalaze se margine, koje nadopunjuju već spomenuti tekst autora.

33 Al-Guwaynī, *Al-Durra al-muḍīyya fīmā waqaʿa fīhi al-ḥilāf bayna al-šāfiʿiyya wa al-ḥanafīyya*, Dār ihjā al-turāt, Katar, str. 50.

34 Autograf je najčienjenija i najvažnija vrsta rukopisa, a ona ustvari znači original, tj. primjerak djela koji je napisan rukom autora. Nakon ove vrste po kvalitetu i cijenjenosti dolazi prijepis s autografa (pod nadzorom autora), zatim prijepis poznatog prepisivača, a na kraju prijepis nepoznatog prepisivača. Pogledaj više: Muhamed Ždralović, *Prepisivači*, 1/150, 158.

- *Primjerak čuvan u biblioteci "Velijjuddin-efendi" u Istanbulu – Veliiyyüddin Efendi kütüphanesi.*

Napisan je neshom na 135 listova, ne računajući nekoliko listova s početka i kraja. Svaki list ima dvije stranice, osim posljednjeg, koji je napisan na samo jednoj, a svaka stranica ima 19 redova. Na prva dva lista nalazi se nekoliko bilješki, tačnije, citati iz drugih djela. Na prvom listu, na samo jednoj stranici, nalazi se naslov djela i nekoliko bilješki, a na drugom listu na jednoj stranici sadržaj, a na drugoj bilješke. Na listovima na početku ili kraju nije napisano ko je vlasnik knjige, niti gdje je autor napisao djelo. Na kraju djela autor je naveo da je knjiga autograf, te napisao datum kad je završio s pisanjem: 11. Džumade-l-ulāa 1079. h. g. (16. 10. 1668). Ovaj primjerak također je potpun, tj. nema manjkavosti ni oštećenja. Na više mjesta nalaze se margine, koje nadopunjuju već spomenuti govor autora.

Ono što je zanimljivo i što me u jednom trenutku dovelo u sumnju da je djelo autograf jest to što je na kraju oba ova rukopisa stavljen isti datum završetka pisanja: 11. džumadel-ula 1079. h. g. (16. 10. 1668). Veoma je teško moguće da je autor završio s pisanjem i prepisivanjem oba primjerka u isti dan. Zato se postavlja pitanje: za koja od ova dva primjerka možemo reći da je pisan rukom autora, tj. da je autograf? Nakon preciznije grafološke analize rukopisa Ḥasana ibn Naṣūḥa i međusobnog poređenja, došao sam do zaključka da je primjerak koji je čuvan u biblioteci "Velijjudin-efendi" u Istanbulu autograf, a primjerak u Institutu "Kralj Fejsal" u Rijadu prijepis, s tim što nije navedeno ime prepisivača. Razlog ovog zaključka je taj što rukopis u biblioteci "Velijjuddin-efendi" potpuno odgovara rukopisu drugih Ibn Naṣūḥovih djela koja su autografi. Tačnije, kad sam poredio primjerak *Ġāmi' al-maḍāhibā*, koji je autograf, s primjerkom iz biblioteke "Velijjudin-efendi", uočio sam da nema ama baš nikakve razlike, dok je primjerak iz Instituta "Kralj Fejsal" pisan nekom drugom rukom.

Autor je djelo počeo na klasični način: zahvalom Allahu i salavatom na Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, zatim pojasnio razlog pisanja ovog djela i naveo njegov naziv. Radi boljeg uvida u djelo navest ću nekoliko citata.

Na početku djela pisac kaže:

Zahvala pripada Allahu, Gospodaru svih svjetova, i neka je salavat na Muhammeda, Pečata Vjerovjesnika, i njegovu porodicu i sve ashabe. A zatim: siromašni Allahov rob, Ḥasan ibn Naṣūḥ ibn Fayrūz al-Dumnawī al-Ḥanaḫī kaže: nakon što su vidjeli muhtesar, koji je lijepo sažet u mezhebu imama Šāfi'ije, Allah njime bio zadovoljan, a koji je napisao imam, hafiz, Abū Šuġā', Aḥmad ibn Ḥusayn ibn Aḥmad al-Aṣfahānī, Allah njime bio zadovoljan, studenti su me zamolili da im napišem knjigu u kojoj će biti sadržan spomenuti muhtesar, a i mišljenja imama Abū Ḥanīfe i dvojice njegovih učenika, Allah svima njima bio zadovoljan, i da u tom djelu spomenem podjele i definicije

*kako bi bilo lakše onome koji uči da razumije, a i olakša učenje napamet onome koji to želi. Odazvao sam se toj molbi priznajući svoju nemoć...*³⁵

Ibn-Našūh je u uvodu svog djela spomenuo razlog pisanja, a to je da je grupa studenata od njega to zatražila. Iz uvoda možemo zaključiti dvije stvari:

- a) da je Ibn Našūh bio poznati alim i muderris u mjestu gdje je živio, jer učenici ne bi to zatražili od njega da nije bilo tako; također je velika vjerojatnoća da je bio muftija ili kadija, jer je njegovo djelo *Tarğīḥ al-bayyināt* vezano isključivo za kadijski posao,
- b) da ovo ukazuje na to da je u vremenu pisanja djela možda živio u području gdje je bilo sljedbenika šafijskog mezheba.

Kad je u pitanju sami Ibn Našūh-ov stil pisanja ovog djela, on je upravo onakav kakvim ga je opisao na početku riječima *...i da u tom djelu spomenem podjele i definicije kako bi bilo lakše da razumije onome koji uči...* Pisac je na jednostavan i lahak način spomenuo fihška pitanja o kojima se govori u knjizi. Na početku prvo iznese stav Abū-Šuġā'a. Ponekad prije njegovog mišljenja ističe *"Kaže hafiz"*, a ponekad samo *"Kaže"* i zatim citira njegov stav iz muḥtašara. Zatim spomene mišljenje hanefijske pravne škole, što počinje riječju *"Kaže"* (aludirajući na sebe). Autor se ne osvrće na sličnosti ili razlike. Ponekad spomene izvor ili djelo iz kojeg je citirao mišljenje učenjaka hanefijskog mezheba, a nekad izvor nikako ne navodi. Kao primjer ću spomenuti jedno poglavlje kako bi nam bilo lakše steći uvid u Ibn Našūh-ov stil pisanja. Kaže u poglavlju o džuma namazu:

Kaže: Uvjeta obaveznosti džuma namaza kod imama Šafije ima šest: islam, punoljetstvo, razum, sloboda, da je muškarac i zdravlje. U komentaru ovog stava Ibn Našūh kaže:

*Kaže: Uslova džuma-namaza kako bi ona postala obavezna, a ne kako bi se obavila, ima sedam kod imama Ebu Hanife: boravak u naseljenom mjestu, zdravlje, sloboda, da je muškarac, punoljetstvo i mogućnost hoda i ispravnost vida i tako je spomenuto u Vikaji.*³⁶

Na marginama djela često možemo naći citate, iz kojih vidimo da je autor nadopunio neki svoj stav koji je već iznio u knjizi. Kao primjer ću navesti gore citirano pitanje, gdje se na margini nalazi slijedeći tekst:

*Uvjeti obaveznosti džuma-namaza jesu njegovo obavljanje u naseljenom mjestu, zdravlje, sloboda, da je muškarac, punoljetstvo, ispravnost vida i mogućnost hoda, a uvjeti valjanosti džuma namaza jesu obavljanje u naseljenom mjestu ili na musalli, da ga obavi sultan ili njegov zamjenik, podnevsko vrijeme, hutba, džemat i opća dozvoljenost prisustvovanja njemu.*³⁷

35 Hasan ibn Našūh ibn Fayrūz, *Maġma' al-mağhabayn*, primjerak čuvan u biblioteci "Velijjuddin efendi" u Istanbulu, L-5.

36 Hasan ibn Našūh ibn Fayrūz, *Maġma' al-mağhabayn*, L-28.

37 Isto. Primjerak čuvan u biblioteci "Velijjuddin-efendi" u Istanbulu. U primjerku koji se čuva u Institutu "Kralj Fejsal" ovaj tekst ne nalazi se na margini.

Osim govora Abū-Šuḡā'a, koji spomene na početku, autor ne spominje više nikakve izvore šafijskog mezheba, dok, kad spominje mišljenja hanefija, često spominje izvore, koji su u većini slučajeva klasična djela hanefijskog mezheba (*Al-Hidāya*, *Al-Viqāya*, *Multaqā* itd).

Na kraju djela autor kaže:

*Završio je siromah Hasan ibn Naṣūḥ ibn Fejruz, Duvnjak po rođenju, Bosanac po porijeklu, hanefija po mezhebu, s pisanjem i sastavljanjem ovog djela svojom rukom u srijedu prije ikindije, 11. Džumade-l-ulāa 1079. h. g.*³⁸

Ono što ukratko možemo reći za djelo jest da zaista predstavlja raritet, jer je ovo prvo poznato djelo koje je napisao autor ovih prostora, a koje se dotiče drugog mezheba osim hanefijskog. Zatim, pisano je veoma jednostavno i njegovim proučavanjem lahko se stječe upućenost u oba mezheba.

2) *Ġāmi' al-maḏāhib limā fīhi min iḥtilāf al-maḏāhib*

Ovo djelo napisano je 7 godina nakon djela *Maḡma' al-maḏāhib*, što nam zasigurno govori da je Ibn-Naṣūḥova intelektualna sposobnost prilikom pisanja ovog djela bila razvijenija nego prilikom pisanja *Maḡma' al-maḏāhiba*. I sama tematika *Ġāmi' al-maḏāhiba* (komparativni fiqh) ukazuje na to da je ovo djelo napisao možda na vrhuncu znanja. Djelo je komentar na *'Uyūn al-masā'il*, a napisao ga je Muḥammad ibn Muḥammad ibn Aḥmad al-Ḥaḡandī, As-Singārī, poznat kao Qawām al-dīn al-Kākī. O njegovom životu ne zna se mnogo osim da je umro 749. h. g. (1348). Živio je u Kairu, gdje je i umro, i napisao nekoliko djela, od kojih mu je najpoznatije prethodno spomenuto, a koje je posvetio sultanu Ša'banu ibn Muhammedu.³⁹ Broj islamskih učenjaka koji su pisali iz oblasti komparativnog fikha nije tako velik. Većina njih zadovoljavala se pojašnjenjem svog mezheba i eventualno navodila mišljenja onih s kojima su živjeli, kao što smo vidjeli primjer hanefija i šafija. Među najpoznatijim alimima koji su pisali iz oblasti komparativnog fikha, kako se to naziva u savremenoj fikhskoj terminologiji, bio je Ibn Qudāma al-Maqdisī, autor *Al-Muḡnīja*. On je bio hanbelijskog mezheba, a *Al-Muḡnī* je komentar na metn iz istog mezheba koji se zove *Muḥtaṣar al-Ḥiraqī*. Uz mišljenja hanbelija navodio je i stavove ostala tri mezheba, a zatim i mišljenja koja se prenose od ašhaba, pa i generacija poslije njih. Iz reda šafijskog mezheba slično je učinio imam Nawawī, koji je prokomentirao djelo *Al-Muḥaḍḍab* iz šafijskog mezheba i pored mišljenja šafija spomenuo i druge mezhebe. To Nawawījevo djelo zove se *Al-Maḡmū'*. Malikijski učenjak Ibn 'Abd al-Barr uradio je sličnu stvar u dva komentara *Muwaṭṭa' imama Mālika*, *Al-Tamhīdu*

38 Ḥasan ibn Naṣūḥ ibn Fayrūz, *Maḡma' al-maḏhabyn*, L-139; primjerak čuvan u biblioteci "Velijjuddin-efendi" u Istanbulu.

39 Al-Laknawī, *Al-Fawā'id al-bahiyya fī tarāḡum al-ḥanaḡiyya*, Dār al-arqām, Bejrut, 1998, str. 306.

i *Al-Istiḍkārū*. Među najpoznatija djela ove vrste ubraja se i *Al-Muḥallā* imama Ibn Ḥazma, inače pravnika zahirijskog mezheba. Hanefijski učenjaci u svojim djelima spominjali su i druge pravne škole, međutim, nije bilo baš uobičajeno da su pisali djela poput gore spomenutih. Kad su u pitanju pravna djela koja su spominjala i druge pravne škole, to je dobro uočljivo, npr, kod imama Kāsānīja u njegovom djelu *Badā'i' al-šanā'i'*, zatim u hadiskim djelima imama Taḥāwīja, kao i u djelima imama Al-'Aynīja i drugih učenjaka.

Opis rukopisa

Djelo *Ġāmi' al-maḍāhib limā fīhi min iḥtilāf al-maḍāhib* napisano je nes-hom, u dva sveska, prvi svezak na 381 listova, a drugi na 334, ne računajući nekoliko listova s početka i kraja. Svaki list ima dvije stranice (osim posljed-njeg u prvom svesku, koji je napisan na samo jednoj), a svaka stranica ima 21 red. Na početku prvog sveska na prvom listu piše naziv djela i datum nje-govog završavanja, a na drugom listu na jednoj stranici spomenut je sadržaj prvog sveska, na drugoj se nalazi pet bilješki, tačnije, citata iz drugih djela. Na početku drugog sveska, na prvoj stranici prvog lista, nalazi se sadržaj, na prvoj polovini druge stranice, također, sadržaj, a na drugoj polovini naziv djela i datum kad je završeno pisanje. Na listovima na početku ili kraju nije napisano ko je vlasnik knjige niti gdje je autor napisao djelo. Na kraju djela autor je napisao da je knjiga autograf, te naveo godinu kad je završio s pisa-njem, i u prvom i drugom svesku. Djelo je potpuno, tj. nema manjkavosti ni oštećenja. Na više mjesta nalaze se margine, koje nadopunjuju već spomenuti govor autora.

Ibn Naṣūḥ je ovo djelo počeo klasičnim početkom, spominjući zahvalu Allahu i salavat na Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, da bi nakon toga iznio razlog pisanja djela i samu metodologiju, rekavši:

...A zatim: siromašni Allahov rob Ḥasan ibn Naṣūḥ, Ed-Dumnawī, El-Busnevi, kaže: kad sam vidio da je muhtesar koji se zove 'Uyūn al-masā'il, najljepši muhtesar u fikhu, a koji je obuhvatio sva četiri mezheba, koji je napisao veliki imam Qawām ad-dīn al-Kākī, Allah mu se smilovao, poželio sam da to djelo ima komentar, koji će biti srednjeg sadržaja, koji će tumačiti njegove izraze, pojašnjavati njegove propise, pa sam ga onda protumačio, tra-žeći od Allaha pomoć, pojašnjavajući namjeru pisca u njegovom muhtesaru, spominjući mišljenje Abū Ḥanīfe i njih dvojice (Abū Yūsufa i Muḥammada) i trojice imama (Šāfi'ije, Mālīka i Aḥmada) i ukazujući na mišljenje po kojem se izdaje fetva u mezhebu i nazvao sam ga *Ġāmi' al-maḍāhib limā fīhi min iḥtilāf al-maḍāhib*.⁴⁰

40 Ḥasan ibn Naṣūḥ ibn Fayrūz, *Ġāmi' al-maḍāhib limā fīhi min iḥtilāf al-maḍāhib*, biblioteka "Fejzullah-efendi", prvi svezak, L-6.

Autor prvo navede govor imama Al-Kākīja, a potom pojašnjava taj govor. Kako bi nam njegova metodologija bila jasnija, navest ću nekoliko citata. U poglavlju o radnjama koje su sunnet (pohvalne) prilikom obavljanja namaza, tačnije, prilikom početnog tekbira, između ostalog, kaže:

Sunneti su: dizanje ruku, i to je po konsenzusu i dižu se u visini ušiju, tj. sunneti namaza su dizanje ruku i to je ustanovljeno konsenzusom – diže ih tako da njegovi palčevi budu u blizini vrhova ušiju, na osnovu predaje koja se prenosi od Wā'ila ibn Huḡrā da je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, dizao ruke tako da bi bile u blizini vrhova ušiju; tako je spomenuto u djelu Ġāya al-bayān. Kod trojice imama diže ih u visini ramena, tj. kod Mālīka, Šāfi'ije i Aḥmada u rivajetu, a u rivajetu kod imama Aḥmada klanjač ima izbor jednog od dva načina, tj. do ušiju ili do ramena i tako je spomenuto u djelu Al-Ḥilāfiyyāt.⁴¹

Također, govoreći o propisu učenja Fatihe od strane muktedije dok je iza imama, kaže:

I pokuđeno je učenje iza imama, tj. ne uči mutemm (muktedija) dok je za imamom zbog riječi Alejhisselama: <Ko bude iza imama, imamovo učenje je njegovo učenje> i tako je spomenuto u Al-Hidāyi osim kod imama Šāfi'ije – kod njega je obavezno, tj. pokuđeno je kod nas (hanefija), osim kod imama Šāfi'ije, kod koga je obavezno učenje Fatihe iza imama, jer je Fatiha jedan od ruknova, pa je zajednička za sve vrste namaza i tako je u Al-Hidāyi. A kod Mālīka i Aḥmada kad se ne uči naglas, a pokuđeno je kad se uči naglas, tj. kod Mālīka i Aḥmada, Allah im se smilovao, dozvoljeno je učenje u namazima u kojima imam uči u sebi, a pokuđeno kad se uči naglas.⁴²

U velikom broju slučajeva autor spominje neke od dokaza, bez upuštanja u raspravu, osim rijetko. Također, kad navodi dokaze, ne spominje njihove hadiske izvore nego ukazuje na fikhska djela iz kojih je prenio određene citate. Rijetko se dešava da ukaže na ispravnost ili neispravnost nekog od mišljenja islamskih pravnika. Poglavlje u kome je jasno stao u odbranu argumentacije hanefijske pravne škole jest ono o *hijaru el-medžlisu*, tj. pravo na razvrgnuće trgovine nakon što se ona sklopi, a prije nego se kupac i prodavač razidu jedan od drugog. U komentaru na ovo pitanje u poglavlju o trgovini autor navodi:

Osim kod Šāfi'ije i Aḥmada u rivajetu, i kupac i prodavač imaju pravo na raskid ugovora sve dok se ne razidu, tj. kod imama Šāfi'ije i u jednom rivajetu imama Aḥmada kupac i prodavač imaju pravo raskida sve dok se ne razidu zbog riječi Alejhisselama: <Kupac i prodavač imaju pravo izbora sve dok se ne razidu>, a nama (hanefijama) dokaz je to što je akt sklopljen,

41 Isto, L-54.

42 Isto, L-65.

a raskid poslije ne može biti osim s obostranim zadovoljstvom, jer je u tome nanošenje štete tako što se narušava pravo drugog, kao i u drugim ugovorima, a što se tiče hadisa, pa pod njim se misli na pravo izbora kad ga drugi ponudi i tako je spomenuto u komentaru na *Al-Multaqā*.⁴³

Autor je koristio više izvora, većinom klasična djela hanefijskog mezheba, kao što su *Al-Hidāya*, *Al-Viqāya*, *Multaqā al-abḥur* i komentari na njih. Također je koristio *Ġāya al-bayān*. Jedino djelo koje je koristio osim djela hanefijskog mezheba jest *Al-Ḥilāfiyyāt* imama Bayhaqīja.

Autor je prvi svezak završio 1086, a drugi 1089. h. g. Na kraju prvog sveska autor navodi:

*Završio je siromašni Allahov rob, Ḥasan ibn Naṣūḥ ad-Dumnawī, al-Būsawī, komentar na ovu knjigu i njeno pisanje svojom prolaznom rukom godine 1086.*⁴⁴

a na kraju drugog:

*"Završio je siromašni Allahov rob, Ḥasan ibn Naṣūḥ, ad-Dumnawī po rođenju, Al-Būsawī porijeklom, komentar na ovu knjigu i njeno pisanje svojom prolaznom rukom u ponedjeljak, u vremenu duha-namaza, krajem zul-hidždžeta godine 1089.*⁴⁵

Ġāmi' al-maḏāhib je raritetno djelo među djelima bosanskohercegovačkih autora zato što govori o stavovima sva četiri mezheba. Već je istaknuto da je većina djela naših autora još uvijek u rukopisu. Iskreno se nadam da će ovo djelo privući malo veću pažnju naših istraživača i da će plod toga biti da djelo izađe na svjetlo dana i u originalu na arapskom i u prijevodu na bosanski jezik, kao i još mnoga druga djela naših autora.

Zaključak

Na kraju ovog skromnog rada podsjetit ću na riječi nama dobro poznatog Safvet-bega Bašagića: "Pa ipak, u toj jednolikoj prostoti bilo je uvijek ljudi koji su se dizali visoko iznad svoje okoline i svojim djelima zadužili potomstvo da im čuva uspomenu. Uspomene na velike ljude iz mog naroda meni su uvijek bile svete, uvijek ih čuvam kao najdragocjenije amanete."⁴⁶

Ḥasan ibn Naṣūḥ zaista je jedna intelektualna veličina, alim kojim se s pravom možemo ponositi. Činjenica da su neka njegova djela već obrađena, a neka prijavljena kao akademski radovi od strane stranih autora raduje nas, ali je u isto vrijeme zabrinjavajuća, jer ukazuje na naš nemar prema ostavštini

43 Ḥasan ibn Naṣūḥ ibn Fayrūz, *Ġāmi' al-maḏāhib*, drugi svezak, L-8.

44 Ḥasan ibn Naṣūḥ ibn Fayrūz, *Ġāmi' al-maḏāhib*, prvi svezak, L-386.

45 Ḥasan ibn Naṣūḥ ibn Fayrūz, *Ġāmi' al-maḏāhib*, drugi svezak 340.

46 Dr. Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, "Svjetlost", Sarajevo, 1912, str. 9.

naših autora. U našim i u bibliotekama širom svijeta nalaze se stotine rukopisa naših autora, koji su sastavni dio književne i kulturne prošlosti muslimana ovih prostora, a koji su još uvijek neistraženi, a dokaz za to je i naš Ibn Našūh.

LITERARY WORK OF ḤASAN BIN NAŠŪḤ BIN FAYRŪZ - ADDENDUM TO BIOGRAPHY OF ḤASAN IBN NAŠŪḤ IBN FAYRŪZ

Abstract:

Hasan ibn Našūh ibn Fayrūz is one of the most prolific Bosnian and Herzegovinian authors in the field of Islamic law- *fiqh*. Not much is known of his biography except that he was an *alim*, most probably performing a duty of a *mufti* and *khadi*, and that he was active out of the territory of Bosnia and Herzegovina. He left behind 11 works with which most of our historians and orientalist were not familiar with. This modest research into the manuscripts by Ibn-Našūh revealed yet four more so far unknown works. Two of them deal with Islamic law, both being autographs. Special attention has been paid to two of his works: *Mağma‘ al-mağhabayn* i *Ġam‘ al-mağāhib*. Particularly interesting is the one that offers an interpretation from the *shafi‘i* *mezheb* perspective. This is due to the fact that the author belonged to *hanafi* *mezheb* and tried to explain the difference between *hanefis* and *shafis*. In the second one, the author gives a comment on all four law teachings. It can therefore be said that he was the only author from this region who wrote in the manner of comparative *fiqh*, i.e. who encompassed all four *mezhebs*.

Key words: *Duvno, Ḥasan ibn Našūh, alim, mufti, khadi*